

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-003-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, к. Буни Ҳисорак, шаҳраки донишҷӯён, бинои таълими 7)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Қодирова Гулмо Толибовна дар мавзӯи “Ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити ҳамгирии иқтисодии байналмилалӣ: назария, методология, амалия”, барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм

Диссертатсия ба талаботи бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит ҷавобгӯ мебошад: 1.1. Парадигмаҳои ибтидоӣ, концепсияҳои асосӣ, принципҳои бунёдӣ, постулатҳо ва қоидаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ; 1.4. Таърихи инкишофи назария, методология ва ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ; 1.5. Танзим ва стандарткунонии қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ҳангоми ташаккули маълумоти ҳисоботӣ; 1.6. Мутобиқгардонии низомҳои гуногуни баҳисобгирии муҳосибӣ, мувофиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ; 1.12. Шаклдигаркунии ҳисоботи молиявии миллии мутобиқ бо талаботи стандартҳои байналмилалӣ ва стандартҳои давлатҳои дигар.

Мубрамияти мавзӯи диссертатсия

Марҳилаи муосири рушди иқтисодӣ, ки ба он бевосита раванди ҳамгирии иқтисодӣ таъсир расонида истодааст, ин раванд ҳамчун як шакли муҳими ҳамкорӣ дар арсаи байналмилалӣ арзёбӣ гардида, дар қорҷӯбаи он кишварҳои ҷаҳон ба самти иттиҳод ва ягонагӣ ҳаракат мекунад. Аз ин рӯ, таҳлил ва арзёбии раванди ҳамгирии иқтисодӣ дар рушди фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ, аз ҷумла дар низоми баҳисобгирии муҳосибии онҳо имконият медиҳад, ки то чӣ андоза низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ ба талаботҳои стандартҳои байналмилалӣ мутобиқат мекунад, муайян карда шавад.

Мутобиқ намудани низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ тақозо мекунад, ки ислоҳоти низоми миллии баҳисобгрии муҳосибӣ дар сатҳи микро ва макроиқтисодиёт гузаронида шавад ва дар

доираи ин стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ (СБҲМ) татбиқ карда шавад. Таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи дунё собит намуд, ки СБҲМ воситаи асосии гирифтани иттилооти саҳеҳ оид ба вазъи молиявии субъектҳои хоҷагидорӣи ватанӣ ва пешниҳоди ҳисоботи молиявӣ дар шакли ягона дар шароити ҳамгироии иқтисодии байналмилалӣ мебошад. Ҳамаи ин гуфтаҳо аҳаммият ва мубрами таҳқиқи мавзӯи диссертатсиониро талаб мекунад.

Дарачаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд.

Эътимоднокии натиҷаҳои илмии тадқиқот бо миқдори кофии маълумоти таҳлилӣ, ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот бо истифода аз усулҳои муосир, мувофиқати натиҷаҳои назариявии тадқиқот бо маълумоти асоснок ва далелҳои аз маълумоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявии субъектҳои хоҷагидорӣ, маводи таҳлилӣ-оморӣ ва ҳисоботи ташкилотҳои байналмилалӣ, ки дар нашрияҳои даврии илмӣ, захираҳои интернетӣ ва ғ. интишор шудааст гирифташуда, тасдиқ карда мешавад.

Навоварии илмии тадқиқоти диссертатсионӣ дар асосноккунии муқаррароти назариявӣю методологии ислоҳоти низоми баҳисобгирии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити ҳамгироии байналмилалии иқтисодӣ ва таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба гузаштани корхонаҳои ватанӣ ба низоми стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ ифода меёбад.

Натиҷаҳои муҳимтарини таҳқиқот, ки дорои навгонии илмӣ мебошанд, чунин нуқтаҳоро дар бар мегиранд:

– хусусиятҳои зуҳури баҳисобгирии бухгалтерӣ чун як баҳши илм ва соҳаи фаъолият бо тавачҷуҳ ба асоснок намудани мароҳили асосии инкишофи он мушаххас карда шудааст, ки пайдоиш ва таҳавуллоти илми муҳосиботро аз шакли одии муҳосиба то як баҳши муназзами илм, чун инъикоскунандаи фаъолияти хоҷагидорӣи корхонаҳо, тавсиф мекунад ва дар асоси он модели мушобеҳи низоми баҳисобгирии бухгалтерии субъекти иқтисодӣ коркард мешавад, ки алоқамандии баҳисобгирии бухгалтерӣ ва функцияҳои идоракуниро таъмин намуда бо тавачҷуҳ ба инкишофи ҳамгирой бо муҳити берунӣ самаранокии истифодабарии модели мазкурро кафолат медиҳад: ҳар қадар ҳамгирой бо фазои иқтисоди ҷаҳонӣ вусъати бештар дошта бошад, ҳамон қадар сатҳи самаранокии модели баҳисобгирӣ болотар мебошад;

– зарурати ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии бухгалтерӣ дар шароити гузариши субъектҳои хоҷагидорӣ ба истифодаи СБҲМ, чун самти афзалиятноки ноил гардидан ба устувории низоми мазкур бо тавачҷуҳ ба

чудо кардани чорабиниҳое, ки самаранокии ин равандро кафолат медиҳанд, асоснок карда шуда, авомили монетшаванда ҷиҳати ноил гардидан ба ҳадафҳои ислоҳот гурӯҳбандӣ шудаанд, ки татбиқи густардаи фановариҳои рақамиро бо назардошти омодагии институтсионалӣ ва инфрасохтори субъектҳои хоҷагидорӣ ватаниро ҷиҳати густариши ҳамгироии иқтисодӣ дар фазои иқтисодиёти баналмилалӣ дар низоми муҳосибот тақозо менамоянд;

– самтҳои асосии бунёди низоми баҳисобгирии бухгалтерӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар мутобиқат бо стандартҳои байналмилалӣ ва дар асоси чудо кардани мушкилоти калидии ҳамсон намудани баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии андозӣ дар ҳошияи коркард ва татбиқи низоми ягонаи миллӣ муайян карда шудааст, ки фарогири тавсияҳои методӣ ҷиҳати ташаккули сиёсати муҳосиботӣ бо мақади таъмини самаранокии баҳисобгирии идоракунӣ ва андозӣ ва коркарди нақшаи ҳисоботи бухгалтерӣ ва дигар аносирӣ сиёсати муҳосиботӣ буда, дар маҷмӯъ, самаранокии низоми ягонаи баҳисобгирии бухгалтериро дар шароити густариши ҳамгироии иқтисодӣ таъмин хоҳад кард;

– ҷанбаҳои методологии чудо кардани низоми ягонаи муҳосибот ба намудҳои алоҳида – баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии андозӣ, чун зарурати воқеии инкишофи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва таъмини мутобиқати он ба талаботҳои иқтисоди муосир дар шароити афзоиши нақши фановариҳои иттилоотӣ, ба низом дароварда шудаанд, ки имкон медиҳад вазифаҳои баҳисобгирии бухгалтерӣ дар самти танзим ва назорат густариш дода шуда алоқамандии муассир байни ҳадамоти истеҳсолӣ, технологӣ ва иқтисодии корхонаҳо таъмин карда шавад;

– камбудии методологии ҳам СБҲМ ва ҳам ҳисоботи молиявӣ дар асоси СБҲМ таҳияшуда ошкор карда шуда, барои бартараф кардани онҳо бо тавачҷуҳ ба тамоюлоти инкишофи низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияҳо таҳия шудаанд. Амсилаи низоми ҳамгироии баҳисобгирии муҳосибӣ таҳия карда шудааст, ки дар доираи он баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии андоз вазифаҳои худро ба ҷо оварда, маълумоти ҳамдигарро истифода мебаранд. Таҳқиқи ҳисоботи молиявӣ якҷанд субъектҳои дорои манфиати умум нишон дод, ки камбудии асосии раванди гузариш ба СБҲМ ин сатҳи пасти дониши касбии муҳосибон ва аудиторон мебошад;

– дар асоси таҳқиқи равандҳои ҷаҳонишавӣ ва рушди ҳамгирони иқтисодии субъектҳои хоҷагидорӣ дар миқёси байналмилалӣ, таҳлил ва

арзёбии таъсири равандҳои ҳамгироӣ ба низоми баҳисобгирии муҳосиби субъектҳои хоҷагидорӣ хусусиятҳои ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҳамгироии иқтисодии байналмилалӣ муайян карда шудаанд. Таъсири омилҳо ба стандартонии байналмилалии қоидаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ таҳқиқ ва арзёбӣ карда шуда, хусусиятҳои тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ дар корхонаҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудаанд. Дар ин маврид ба низоми миллии танзимкунии меъёри баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ ҳамчун омиле, ки ба раванди стандартонии баҳисобгирии муҳосибӣ таъсир мерасонад, диққати муҳим дода шудааст;

– хусусиятҳои иқтисодиёти муосир вобаста ба таъсирашон ба низоми баҳисобгирии муҳосиби субъектҳои хоҷагидорӣ арзёбӣ карда шудаанд. Омилҳои бо вазъи имрӯзаи иқтисодиёт алоқаманд, чун рушди технологияҳои рақамӣ, густариши ҳолатҳои бухронӣ, дигаршавии амсилаҳои тиҷоратӣ, пайдо шудани намудҳои нави дороиҳо ва аҳдҳои тиҷоратӣ, таваҷҷуҳ ба нақши иттилооти ғайримолиявӣ ва дигарҳо муайян карда шуда, алоқамандии онҳо бо баҳисобгирии муҳосибӣ дар шакли амсила пешниҳод карда шудааст. Собит карда шудааст, ки омилҳои мазкур ба муҳтаво ва ҳосияти иттилооти баҳисобгирӣ, шаклҳои ҳисоботи молиявӣ, ба методология ва сохтори низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва дигар унсурҳои он таъсир мерасонанд. Вобаста ба ин зарурати ҳамоҳангсозӣ ва стандартонии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити муосир асоснок карда шудааст;

– фаъолияти низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакатҳои ИДМ таҳқиқ карда шуда, мушкilot ва монеаҳои дар раванди гузариш ба СБҲМ дар мамлакатҳои мазкур, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва арзёбӣ карда шудаанд. Хусусиятҳои миллии ислоҳоти муҳосибӣ дар мамлакатҳои ИДМ муайян карда шуда, тарзҳои истифодаи СБҲМ дар низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосиби ин мамлакатҳо тавсиф ва ҷамъбаст карда шудаанд. Ҳамчунин душвориҳои дар рушди низоми назорати сифати ҳисоботи молиявии дар асоси СБҲМ таҳияшуда дар мамлакатҳои ИДМ таҳлил ва арзёбӣ карда шудаанд. Барои тақвият бахшидан ба равандҳои гузариш ба СБҲМ дар мамлакатҳои ИДМ тавсияҳо таҳия ва пешниҳод карда шудаанд;

– санадҳои меъёриро қонунгузори танзимкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ таҳқиқ карда шуда, дар ин асос тасдиқ карда шудааст, ки барои ноилгардӣ ба ҳадафҳои ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва гузариши бобарор ба СБҲМ зарурати бозбинии пояҳои қонунӣ ва меъёри он ба миён омадааст. Барои тақмили санадҳои меъёри зинаҳои

сеюм ва чоруми низоми танзимкунии меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла барои такмили нақшаи ҳисобҳо ҳамчун воситаи ноилгардӣ ба ҳадафҳои ислоҳот тавсияҳо пешниҳод карда шудаанд;

– дар асоси таҳқиқи равандҳои оmodасозӣ ва сертификатсияи муҳосибони касбӣ дар фазои давлатҳои аъзои ИДМ, инчунин таҳлил ва арзёбии муҳтавои барномаҳои сертификатсияи байналмилалии муҳосибони касбӣ, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ истифода мешаванд, самтҳои асосии такмили низоми оmodасозӣ ва сертификатсияи муҳосибони касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шуда, дурнамои рушди низоми оmodасозӣ ва сертификатсияи муҳосибони касбӣ таҳия карда шудааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда

Диссертатсия бо услуби илмӣ навишта шуда, дар рафти навишт пайдарҳамии таҳқиқот риоя гардидааст, мустақилияти муаллиф дар ошкор намудани ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити истифодабарии стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ эҳсос мешавад ва инчунин дар кор асоснокии далелҳо мавҷуд мебошад. Муаллифи диссертатсия объект ва предмети тадқиқотро муайян намуда, ҳадаф ва вазифаҳои тадқиқотро мурабтаб кардааст. Дар кори диссертатсионӣ методология ва усулҳои муосири илмӣ истифода шудааст, ки ба вазифаҳои гузошташуда мувофиқат мекунанд. Муқаррароти илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ бо матни рисола мантиқан алоқаманд буда, ба вазифаҳои гузошташуда асос ёфтаанд. Муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшуда асоснок буда, моҳияти кори диссертатсиониро инъикос мекунанд. Аз тарафи муаллиф тавсияҳои концептуалӣ ва амалии рушди низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити истифодабарии стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ илман асоснок карда шудааст.

Дурустии натиҷаҳои таҳқиқот ва эътимоднокии муқаррароти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он асос тасдиқ мегардад, ки диссертант самтҳои асосӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои дар таҳқиқотҳои бунёдӣ ва назариявӣ таҳқиқотҳои илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба масъалаҳои ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити истифодабарии стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ пешниҳод гардида истоида намуда, инчунин онҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ба тасвир расонидааст.

Сохтори кори диссертатсионӣ, гузориши мақсаду вазифа, натиҷагирӣ ва мантиқии алоқамандии онҳо, тасдиқ мекунанд, ки муаллиф масъалаҳои гузашташударо амиқ дарк намуда, ҷанбаҳои таҳлили васеи муаммоҳои ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити ҳамгирии иқтисодӣ ва асосҳои назариявӣ методологиро дар ин самт метавонад такмил диҳад.

Диссертатсия аз муқаддима, чор боб, хулоса, замимаҳо ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии кор 423 саҳифаи матни компютериро ташкил додааст, ки аз расмҳо ва ҷадвалҳои зиёд, рӯйхати адабиёт, ки аз 330 номгӯй иборат аст, таркиб ёфтааст.

Дар боби аввал – «Асосҳои назариявии ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибӣ» ҷанбаҳои таърихӣ ва равишҳои назариявии ташаккули баҳисобгирӣ, низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва нақши он дар идоракунии субъектҳои хоҷагидорӣ ва муаммоҳои ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ вобаста ба татбиқи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ таҳлил карда шудааст (саҳ.21-110).

Зимни омӯзиши ҷанбаҳои таърихӣ ва асосҳои назариявии ташаккули баҳисобгирӣ дар низомҳои хоҷагидорӣ, диссертант диққати махсусро ба ақидаю андешаҳои ватанӣ ва хориҷӣ нигаронидааст, ки мазмуни таҳқиқотро мукамал ва асоснок намудааст. Дар ин замина, қайд карда шудааст, ки баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун соҳаи фаъолияти инсон таърихи тӯлонӣ дорад, вале ҳамчун соҳаи илм нисбатан нав аст. Раванди ташаккул ва рушди таърихии баҳисобгирии муҳосибӣ мураккаб ва бисёрҷабҳа мебошад (саҳ. 22).

Яке аз натиҷаҳои дигари диссертатсия, ки муаллиф диққати махсус зоҳир намудааст ин пайдоиш ва рушди баҳисобгирии муҳосибӣ дар олами Ислом мебошад. Дар ин замина тақвия ба таҳқиқотҳои илмӣ олимони ватанӣ қайд карда шудааст, ки «Баъзе муҳаққиқон далели дар Аврупо (Италия) пайдо шудани илм ва соҳаи фаъолияти муҳосибиро зери шубҳа қарор дода, ибраз мебаранд, ки боби китоби Лука Пачоли «Дар бораи ҳисоб ва катибаҳо», ки дар он навишти дугарафа ва дигар ҷиҳатҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ шарҳ дода шудаанд, инчунин, дигар асарҳо онд ба пайдошавии баҳисобгирии муҳосибӣ аз таҷрибаи пешини пешбурди баҳисобгирӣ аз мамлакатҳои Шарқ маншаъ мегиранд» (саҳ. 25-27).

Яке аз натиҷаҳои назаррас дар диссертатсия он мебошад, ки нуқтаи назари як гурӯҳ олимони онд ба мафҳуми ҳамоҳангсозӣ ва стандартонӣ, ки ин ду равиши асосӣ онд ба ҳалли масъалаҳои рушди низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити СБҲМ мебошад дар шакли ҷадвал

мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Вотасба ба ин диссертант қайд менамояд, ки мафҳуми ҳамоҳангсозӣ (гармонизатсия, harmonization) солҳои охир дар адабиёти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ зиёд дучор мешавад ва бештар бо талаботи СБҲМ вобаста аст, ҳарчанд ки аҳаммияти ҳамоҳангсозии баҳисобгирии муҳосибӣ бо талаботи СБҲМ-ро на ҳамаи муаллифон як хел шарҳ додаанд (саҳ.40-41).

Яке аз натиҷаҳои арзишманди диссертатсия дар он ифода мегардад, ки дар натиҷаи таҳлили васеи назария ва амалияи идоракунии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити муосир диссертант унсурҳои асосии таъмини иттилооти идоракунии субъектҳои хоҷагидориро дар шакли расм таҳия ва пешниҳод намудааст. Қайд гардидааст, ки дар масъалаҳои рушди фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити доимо дигаршавандаи муҳити бозор ва баланд шудани мақоми иттилоот дар идоракунии таҳияи усулҳо ва қоидаҳои нави идоракунии равандҳои тиҷоратии корхона, пешбурд ва тақмили баҳисобгирии муҳосибӣ пайдо мекунад (саҳ.44-45).

Дар боби дуюм – «Масъалаҳои методологии низоми баҳисобгирии муҳосибии Ҷумҳурии Тоҷикистон» масъалаҳои таҳияи сиёсати баҳисобгирӣ дар шароити равандҳои ҳамгирӣ ва татбиқи СБҲМ, заминаҳои ҷудошавии низоми ягонаи баҳисобгирии муҳосибӣ, рушди методологияи ташаккули ҳисоботи молиявӣ ва тамоюлоти рушди амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити стандартҳои байналмилалӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст (саҳ.111-207).

Дар боби дуюм муаллиф доир ба масъалаи таҳилшаванда қайд мекунад, ки тавре дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» оварда шудааст, «сиёсати баҳисобгирӣ принципҳои дақиқа мебошанд, ки дар асоси ҳуҷҷатҳои тасдиқнамудаи роҳбарияти корхона маҷмуи қоидаҳо, усулҳо ва тарғиби пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявиро тибқи стандартҳои байналмилалӣ ва ё миллии муайян менамоянд» (саҳ.111).

Дар расми 2.1.2 муаллиф тафсири намудҳои баҳисобгирӣ тавассути мафҳуми «хароҷот» дар низоми ҳамгирӣ баҳисобгирии муҳосибиро пешниҳод намуда, қайд намудааст, ки ҷанбаҳои амалии хосиятҳои муқоисавии намудҳои баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андоз аз он иборат аст, ки мафҳуми «хароҷот» дар заминаи ҳар яке аз намудҳои алоҳидаи баҳисобгирии муҳосибӣ таҳлил ва муқоиса карда шавад (саҳ.150-151).

Дар раванди таҳлил ва таҳқиқи тамоюлоти рушди амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити стандартҳои байналмилалӣ муаллиф қайд менамояд, ки гузариши субъектҳои хоҷагидорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба корбурди стандартҳои байналмилалӣ баъзе камбудихоро вобаста ба коркарди нокифояи масъалаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, омода ва пешниҳод кардани ҳисоботи молиявӣ ҳамчун яке аз воситаҳои муҳимтарини идоракунии корхонаҳо нишон дод (саҳ. 178).

Муаллиф дар расми 2.4.1 унсурҳои асосии низоми ташкили баҳисобгирии муҳосибиро пешниҳод намуда, қайд менамояд, ки мутобиқи муқаррароти моддаи 12 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ», ҳама амалиёти хоҷагидорӣ дар корхона бояд дар ҳуҷҷатҳои аввалии баҳисобгирӣ сабт карда шаванд. Ҳуҷҷатҳои аввалӣ ҳамчун унсури аввалии низоми ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ баҳисобгирии аввалии маълумотро дар бораи амалиёти хоҷагидорӣ таъмин мекунанд (саҳ. 180-181).

Дар диссертатсия муаллиф вобаста ба арзёбии вазъи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тарғиб додани ҳисоботи молиявӣ дар якҷанд субъектҳои дорои манфиати умуми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумла: ШСХК «Барқи Тоҷик» (замимаи 2), ҶСК «Ширкати Алюминийи Тоҷик» (замимаи 3), ҶСК «НБО Роғун» (замимаи 4), КМ «Зарафшон» (замимаи 5), КВД «Тоҷикаэронавигатсия» (замимаи 6), КВД «Обу корези Душанбе» (замимаи 7), ҶСК «Телерадиоком» (замимаи 8), ҶСК «Тоҷиктрансгаз» (замимаи 9) таҳқиқот бурда, бештар ба муҳтавои ҳисобот оид ба вазъи молиявӣ – тавозуни муҳосибӣ таваҷҷуҳ намудааст. Барои бисёре аз корхонаҳои ватанӣ мутобиқ шудан ба корбурди СБҲМ ва дарки тарзи кор дар заминаи онҳо ҳанӯз ҳам душвор аст, бинобар ин, раванди татбиқи стандартҳои байналмилалӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ суёт аст. Масъалаи асосӣ дар ҷараёни сусти татбиқи стандартҳои байналмилалӣ дар субъектҳои хоҷагидорӣи ватанӣ ин пеш аз ҳама мушкилот бо таъмини кормандони баландихтисос мебошад (саҳ. 187-188).

Дар боби сеюм - «Масъалаҳои амалии рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити СБҲМ» хусусиятҳои ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҳамгироии иқтисодии байналмилалӣ, ҳамоҳангсозии баҳисобгирии муҳосибӣ бо талаботи СБҲМ ва таҳлили вазъи стандартҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҳамгироии иқтисодии мамлакатҳои ИДМ мавриди таҳлил қарор дода шудааст (саҳ. 208-267).

Дар боби мазкур натиҷаҳо илман асоснок гардида, дастовардӣ илмии диссертант мансуб меёбанд. Зимнан, дар диссертатсия қайд гардидааст, ки омилҳои асосии пайдошавӣ ва рушди равандҳои ҳамгироии иқтисодӣ дар миқёси байналмилалӣ ин тақсимооти байналмилалӣ меҳнат, дигаршавии муттасили шароити бозор, берун аз ҳудудҳои миллӣ берун баромадани даври истеҳсоли, ҷараёнҳои молиявӣ, ҳаракати меҳнат, рушди низомҳои муосири нақлиёт, алоқа ва иттилоот мебошанд. Ҳамкорӣ ва ҳамгироӣ мафҳумҳои нисбӣ буда, дар мавриди онҳо ивазшавии шарикӣ байналмилалӣ имконпазир аст. Илова бар ин, равандҳои ҳамгироӣ комил буда наметавонанд. Ҳамгироии байни якчанд мамлакатҳо метавонад ба равандҳои мутақобила – ҷудошавӣ аз мамлакатҳои дигар боис шавад (саҳ.208-209).

Нуқтаи назари дигари муаллиф, ки қобили қабул аст, ин гурӯҳбандии омилҳои ба қабули СБҲМ дар мамлакатҳои ИДМ боисшуда мебошад, ки аз тарафи муаллиф дар расми 3.3.2 оварда шудааст. Қайд гардидааст, ки таҳқиқи фаъолияти низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакатҳои ИДМ нишон медиҳад, ки ҷиҳати умумии ислоҳоти баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар онҳо – эътирофи СБҲМ ҳамчун воситаи асосии мукамалсозӣ ва рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар ҳудуди мамлакатҳои ИДМ мебошад (саҳ.255).

Дар боби чорум - «Мукамалгардоии танзими низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити СБҲМ» низоми танзими меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ, нақшаи ҳисобҳои муҳосибӣ ҳамчун воситаи ислоҳоти баҳисобгирӣ ва низоми оmodасозӣ ва сертификатсияи муҳосибони касбӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст (саҳ. 268-327).

Дар ин боб аз тарафи муаллиф мувофиқаи байниҳамдигарии санадҳои меъёрии танзимкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, дар расми 4.1.1 оварда шуда, ҳамзамон дар ҷадвали 4.1.1 санадҳои меъёрии танзимкунандаи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва оmodасозии ҳисоботи молиявӣ вобаста аз таъйинот ва мақоми худ ба чор зина ҷудо карда шудааст (саҳ.268-270).

Яке аз натиҷаҳои дигари арзишманди диссертатсия ин таҳқиқи нақшаи ҳисобҳои муҳосибӣ ҳамчун воситаи ислоҳоти баҳисобгирӣ мебошад, ки диссертант дар зербоби 4.1 мавриди омӯзиш қарор додааст. Қайд гардидааст, ки нақшаи ҳисобҳо бояд тавре муфассал ва дорои сохтори муносиб таҳия карда шавад, то ҳадамоти идоракунӣ ва таҳлилию иқтисодии корхонаро бо тамоми иттилооти зарурӣ барои гузаронидани

таҳлили фаъолияти молиявӣю хоҷагидорӣи он таъмин кунад (саҳ.289-290).

Нуқтаи назари дигари муаллиф, ки қобили қабул аст, ин низоми омодаسازی ва сертификатсияи муҳосибони касбӣ мебошад, ки аз тарафи муаллиф таҳқиқ гардидааст. Дар расми 4.3.1 диссертант аломатҳои сертификатсияи кормандонро муайян намуда, қайд менамояд, ки ҳадафи раванди сертификатсия – эътироф кардани салоҳияти касбии корманди сертификатшаванда, ки яққоягии донишҳои назариявӣ заруриро бо қобилияти корбурди онҳо барои ҳалли масъалаҳои амалӣ ифода мекунад (саҳ.311-312).

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин тавсияҳои, ки аҳамияти назариявӣ-амалӣ доранд, дар хулоса ва пешниҳодҳо оварда шудаанд. (саҳ. 328-337).

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда

Ақидаҳои асосии назариявӣ-методӣ, асосноккунии ҷанбаҳои назариявӣ – методии таҷаккули низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ ва таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба рушди низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити истифодабарии стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ саҳмгузор мебошанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия бо назардошти таҳлилу арзёбиҳои гузаронидашуда, кофӣ будани ҳаҷми кори диссертатсионӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва таълифоти муаллиф эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот тасдиқ мегардад. Дар амалия хулоса ва тавсеаҳо барои татбиқи натиҷаҳои кори диссертатсионӣ ва дар асоси таҳлили илмӣ ҷанбаҳои назариявӣю таҷрибавӣ бароварда шудааст, ки аз эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дарак медиҳад. Дар хулоса натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ буда, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо дар асоси таҳлили натиҷаҳои илмӣ-амалии таҳқиқот омода шудаанд.

Муқаррароти муҳими диссертатсия дар ҷараёни таълими Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣи Тоҷикистон ҳангоми хондани дарсҳо дар зинаи бакалавриат ва магистратура аз фанҳои «Назарияи баҳисобгирии муҳосибӣ», «Баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ», «Баҳисобгирии муҳосибии идоракунӣ», «Аудит», «Назорати давлатӣ молиявӣ», «Баҳисобгирӣ ва ҳисоботи андоз», «Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит» (Санад аз 10.02.2023с.) истифода шудааст. Бархе аз муқаррароти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар фаъолияти амалии

муҳосиботи корхонаҳо барои татбиқ қабул шуда, аз ҷумла дар ҶСП «Комбинати металлургии тоҷик» (маълумотномаи №16/8 аз 6.04.2023с.) ва ҶДММ «Моор Стивенс» (маълумотномаи №34 аз 12.04.2023с.) истифода мешаванд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо

Аҳамияти илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асосноккунии назариявӣ ва методии ташаккул ва рушди низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити ҳамгирии иқтисодии байналмилалӣ ва татбиқи СБҲМ муаррифӣ шаванд. Дар диссертатсия аз ҷиҳати назариявӣ мундариҷаи иқтисодии мафҳуми “низоми баҳисобгирии муҳосибӣ” ва “ҳамгирии иқтисодӣ” таҳқиқ шудаанд. Равишҳои ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити ҳамгирии иқтисодии байналмилалӣ аз ҷиҳати назариявӣ методӣ шарҳ дода шудааст; ҳамчунин масъалаҳои амалии рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити СБҲМ аз лиҳози мукамалгардонии танзими низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити СБҲМ баррасӣ гардида, роҳҳои ташаккули он муайян карда шудааст.

Аҳамияти амалии қори диссертатсионӣ дар истифодаи муқаррарот ва тавсияҳои аз натиҷаи он пешниҳодгардида аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маъмурияти корхонаҳои тиҷоратӣ барои татбиқ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ ифода меёбад. Татбиқи амалии муқаррароти таҳиягардида имкон медиҳад, ки самаранокии низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити ҳамгирии иқтисодӣ ва татбиқи СБҲМ баланд бардошта шавад.

Аҳамияти иқтисодӣ натиҷаҳои диссертатсия дар он аст, ки пешниҳодҳои оварда шуда метавонанд ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидориро дар шароити ҳамгирии иқтисодии байналмилалӣ мусоидат намоянд, ки низоми мазкур, рушд ва фаъолият устувор дошта бошад. Усувори низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ фаъолияти самараноки субъектҳои хоҷагидориро таъмин намуна, ҳамгирии иқтисодӣ ва татбиқи СБҲМ-ро баланд мегардонад.

Аҳамияти иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия. Муқарраротҳои диссертатсия барои васеъ намудани аҳамияти иҷтимоии низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ мусоидат мекунад. Яъне, ба аҳолии кишвар ва шаҳрвандоне, ки дар оянда мехоҳан аз рӯйи ихтисоси баҳисобгирии муҳосибӣ таҳсил намоянд ва ё аз низоми

таҳсилоти байналмилалӣ бархурдор гарданд имконият медиҳанд, ки пешакӣ омодагӣ бинанд.

Мутобиқати таҳассуси илмии довталаби дараҷаи илмӣ

Қодирова Гулмо Толибовна мутахассиси илмии соҳаи баҳисобгирни муҳосибӣ ва аудит буда, кори диссертатсионии ӯ ба ихтисоси интихобкардаи илмии диссертант мувофиқат мекунад. Мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ, сохтори он ва мундариҷаи корҳои иҷрошуда, ба талаботе, ки дар шиносномаи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит муқаррар шудааст, мувофиқат мекунад. Натиҷаҳои илмии муаллифи диссертатсия ба таҳассуси илмии довталаб барои гирифтани дараҷаи илмӣ ва талабот ба чунин намудҳои кор мувофиқат мекунанд. Диссертант ҳамчун тадқиқотчи метавон донишомӯзӣ, мақсаднокӣ, масъулиятшиносӣ, қобилияти дар сатҳи баланд ташкил кардани кори илмӣ, қабули қарорҳои мустақил ва муайян кардани роҳҳои расидан ба ҳадафро қайд намуд. Автореферат ва корҳои нашрнамудаи муаллиф пурра мазмуни асосии кори диссертатсиониро ба худ инъикос менамояд.

Наири натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризнашавандаи илмӣ

Мақолаҳои нашршудаи муаллиф таркиби асосии рисолаи диссертатсияро фаро гирифта, аз 1 монография, 28 мақолаи илмӣ дар умум 17,2 ҷузъи чопӣ (аз ҷумла 14,8 ҷузъи чопӣ аз муаллиф) иборат мебошад, ки аз он 16-го дар маҷаллаҳои пешбари илмӣ, ки аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд, нашр гардидаанд. Инчунин, муҳтавои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конферонсҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ баррасӣ гардидаанд.

Мутобиқати барасмиятдорории диссертатсия ба талаботи Комиссия

Диссертатсияи тақризнашаванда мутобиқ ба муқаррароти бандҳои дахлдори «Низомномаи шӯрои диссертатсионӣ» ва «Тартиби додани унвонҳои илмӣ» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 30 июни соли 2021, № 267) омода гардида, муқаддима ва бахшҳои он - мубрамии мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмет, фарзия, асосҳои назариявӣ методологӣ, сарчашмаи маълумот ва пойгоҳи таҳқиқот, навгониҳои илмӣ, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои он, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯи мавзуи

диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба таври мукамал моҳияти диссертатсияро дар бар гирифтаанд ва асосҳои илмию амалии онро дар сатҳи зарурӣ инъикос менамоянд. Ғайр аз ин, меъёрҳои дигари диссертатсия нисбат ба ҳаҷм, истифодаи қадвал ва расмҳо, тартиби ниғориши феҳристи адабиёт низ ҳангоми навиштани диссертатсия риоя гардидаанд.

Диссертатсия ба талаботҳои «Низомномаи шӯрои диссертатсионӣ» ва «Тартиби додани унвонҳои илмӣ» аз 30 июни соли 2021, № 267, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, ҷавобгӯӣ мебошад.

Диссертатсия сохтори мантиқан мукамал дошта, натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф арзиши илмӣ доранд ва метавонанд дар тақомули низоми пардохти миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон васеъ истифода бурда шаванд. Диссертатсия бо забони фаҳмо бо истилоҳоти қабулшуда навишта шудааст ва ороиши диссертатсия ислоҳро талаб намекунад.

Автореферат ва қорҳои ҷопшудаи докталаб ба мазмуни диссертатсия комилаи мувофиқат мекунад. Ҷанбаҳои муҳими мундариҷаи қор дар автореферат инъикос ёфтаанд, ки асоси мавзӯи ҳимояшаванда мебошад. Бинобар ин, талабот дар ин бобат пурра қонеъкунанда мебошад.

Камбудиҳо оид ба диссертатсия

Дар қатори баргариҷаҳо таҳқиқоти диссертатсионӣ дорони норасонӣ низ мебошад, ки ба онҳо дохил мешаванд:

1. Дар саҳ. 25 муаллиф дар асоси омӯзиши асарҳои мухталифи олимони ватанию хориҷӣ, пайдоиш ва рушди баҳисобгирии муҳосибӣ дар олами Исломо пешниҳод кардааст, хуб мешуд агар оид ба ин масъала бештар таваҷҷуҳ карда мешуд.

2. Дар қадвали 1.1.1 муаллиф тафсири мафҳуми «ҳамоҳангсозӣ»-ро дар асоси адабиёти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ гирд овардааст, аммо шарҳи муаллифӣ оид ба мафҳуми «ҳамоҳангсозӣ» дида намешавад;

3. Дар қадвали 1.1.1 муаллиф тафсири мафҳуми «ҳамоҳангсозӣ»-ро аз диди нигоҳи олимони хориҷӣ гирд овардааст, аммо ақидаи олимони ватанӣ оид ба мафҳуми «ҳамоҳангсозӣ» дида намешавад.

4. Дар қадвали 1.1.2 тафсири мафҳуми «стандартонӣ» дар асоси адабиёти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ оварда шудааст, вале абзор ва механизмҳои онҳо пурра аз тарафи муаллиф таҳлили нашудааст.

5. Зербоби 1.2, ки низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва нақши он дар идоракунии субъектҳои хоҷагидорӣ номгузори карда шудааст,

муаллиф бе ишораи асоснок барои исботи гуфтаҳо ба сифати мисол корхонаҳои тиҷоратиро овардааст.

6. Агар муаллиф дар баробари пешниҳоди расми 1.2.2. элементҳои асосии онро ба таври возеҳ шарҳ меод хубтар мешуд (саҳ. 50).

7. Дар зербоби 3.3 таҳлили вазъи стандартҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҳамгироии иқтисодии мамлакатҳои ИДМ, агар муаллиф мавқеи Тоҷикистонро боз ҳам возеҳтар нишон меод ба манфиати кор буд.

Бояд қайд намуд, ки камбудии номбаршуда ба мазмуну муҳтавои диссертатсия таъсири қиддӣ намерасонанд ва сатҳи назариявӣ амалии онро коҳиш намедиханд.

Хулоса

Умуман, кори диссертатсионӣ дар сатҳи баланди илмӣ ва амалӣ анҷом дода шуда, кори анҷомёфтаи илмӣ ва тахассусиро ифода мекунад. Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки диссертатсияи Қодирова Гулмо Толибовна дар мавзӯи “Ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити ҳамгироии иқтисодии байналмилалӣ: назария, методология, амалия”, аз рӯи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар сатҳи зарурӣ омода гардида, аз ҷиҳати мазмун ба талаботи бандҳои 31, 32, 33, 34, 35 “Тартиби додани унвонҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 267 аз 30 июни соли 2021 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он сазовори дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит мебошад.

Муқарризи расмӣ:

профессори кафедраи таҳлил, молиявӣ ва аудити

Донишгоҳи давлатии иқтисодиёти Тошкент,

доктори илмҳои иқтисодӣ

IMZONI TASDIQLAYMAN TDIU
INSON RESURSLARINI BOSHQARISH
BO'LIMI BOSHIG'I S. XASANOV

(imzo)
Исроилов Б.И.

Имзон профессор Исроилов Б.И.-ро тасдиқ менамоям:

Сардори раёсати кадрҳои

Донишгоҳи давлатии иқтисодиёти Тошкент

Хасанов С.

«12» 04 2024с.

Донишгоҳи давлатии иқтисодиёти Тошкент, Ҷумҳурии Ўзбекистон, 100066, шаҳри Тошкент, куч. Имом Каримов 49. Тел: +998 71 245 42 43, +998 71 239 01 59 (<https://tsue.uz/ru>)